

MÍTOSZ ÉS TÁRGYSZERŰSÉG

A Forrás Ifjúsági Stúdió megalakulásának 40. évfordulójára

„Ez az antológia... dokumentum és felmutatható érték, segítség a mítoszok és legendák dzsungelének 'parkosításában'. Mert igazán itt kell a konok tárgyszerűség...” – írja S. Benedek András a *Nézz töretlen bomlokomra. A Forrás Stúdió versantológiája* című kötet előszavában (Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994).

Az idézet két kulcsszava – *mítosz és tárgyszerűség* – mindenképpen elgondolkodtató. E fogalmak nyilvánvaló összeférhetetlenségének tudatában ugyanis üdvözlendő, ha erre az összeférhetetlenségre olyasvalaki utal, aki némely korábbi megnyilatkozásaival akaratlanul is táptalajt adott a mítoszteremtéshez. A két kulcsszó körüli tiszteletteljes, de árgus szemű forgolódás tehát indokolt, sőt szükségszerű, annál is inkább, mert a Forrás Ifjúsági Stúdió napra pontosan negyven évvel ezelőtt, 1967. november 15-én alakult meg, s egykori tagjai közül az évforduló kapcsán senki nem írt egy sort sem folyóiratunknak.

Pedig a Forrás Stúdió – mint jelenség, mint civil kulturális kezdeményezés, a hatalommal szemben és a nemzeti, emberi, alkotói szabadságjogok védelmében működő „intézmény” – olyan *tett* volt, amelynek jelentősége nem erodálódik, nem erodálódhat a múltó időben, hiszen felelőséget ismerő írástudók számára ma is cselekvő magatartáspéldát sugall. S hogyan, mi módon teszi ezt? S. Benedek András írja: „A magyarságnak valószínűleg mintegy két évezrede vannak táltosai, varázslói, költői. A kárpátaljai magyarság számára a második világháború után ez nem adatott meg. Értelmisége vagy a háború, vagy a 'malenykij robot' poklában veszett el. Az otthonmaradtak ajkára is fekete viaszpecsétet vert a félelem, a létezés kényszere. És ekkor, szinte a semmiből jelentkezett egy fiatal generáció, amely felvállalta az ezredévek folytonosságát és nem volt hajlandó elfogadni az 'ezer év óta nem volt itt semmi' parancsát. Hallották a parancsot, de nem értették; fontosabb törvénynek engedelmeskedtek. Tudták, ha egy közösség nem tud a saját nyelvén szólni, az elveszett. A szólás, a megszólalás és a közösség gondjainak, sorsának megszólaltatása volt tehát az igazi parancs. Ennek engedelmeskedve kezdett hozzá egy maroknyi csoport, hogy elvégezze a máshol és máskor több száz nemzedékre szánt feladatot: eljuttatni a kárpátaljai magyarságot a szóbeliségtől az irodalomig; a hamis próféták szavától saját visszahallható szavukig.”

Az idézett sorokban csak előre megfontolt rosszindulattal lehetne „kimutatni” a mítoszteremtés szándékát. A sorok írója teljes joggal igyekszik meghatározni a „maroknyi csoport” mibenlétét, küldetését,

vállalkozását; még akkor is, ha annak tagjaként teszi ezt, s így a nélkülözhetetlen objektivitáshoz az adott (és ahhoz hasonló) eset(ek)ben óhatatlanul némi szubjektivitás társul.

A függetlennek nevezett közelítés eredményeként megfogalmazott definíció kimondásának feladata nem az övé, nem az övék, hanem a sors szabta körülmények okán „kívülálló”, de az övékkel azonos művészi és politikai elveket valló kortársaké, s még inkább a szerencsésebb sorsú későbbi nemzedéké.

Rég eljött az ideje, hogy kimondjuk: *igen, a negyven évvel ezelőtt „semmiből” feltörő Forrás ordító biányt pótolta a megnyomorított kisebbségi létezésben – belőle eredeztethető a ma már patakosan csörgedező kárpátaljai magyar irodalom és a kulturális, politikai önvédelem gyakorlata.* A Forrás-jelenség a művészi és politikai cselekvés szerves egységének ritka pillanata volt, kishazai történetünkben egyedülállóan. Még akkor is, ha S. Benedek András a már idézett előszó utolsó előtti bekezdésében rokonszenves szerénységgel így ír: „Ez az antológia azonban csak egy szelet... A hályogkovácsok, a jelzésekből is értő anyák és a már csak emlékezetükkel látó öregek kommunikációs eszköze ez: az elemi költészet. Ennyit tudtak ezek a fiatalok akkor és ott elmondani önmagukról és Kárpátaljáról.”

Az „ennyi” elmondása akkor és ott – a szükségszerűsége túl – igazi tett volt, amelyben, mint azt Penckőfer Jánostól tudjuk, benne *a jellem*. A nemzet létérdekeit felismerő, féltő, akár személyes áldozatvállalás árán érvényesíteni törekvő írástudók jelleme, amely mára kiveszni látszik az egyébként nagyon tehetséges alkotóknál is.

Ebből a szempontból nézve indokolatlan leminősítésnek tűnik S. Benedek András megállapítása ugyanabban az előszóban: „Szélesebb lett tevékenységük spektruma... Ekkor fogalmazták meg a kisebbségi önismeret feladatköreit. Demográfiai, néprajzi stb. anyaggyűjtést kezdeményeztek, lényegében megteremtve egy önmagát nevelő-fejlesztő kisebbségi intézmény alapjait... Az idő meghozza a bölcsességet is. Ma már tudjuk, hogy ez a tágabb horizontú vállalkozás voluntarista volt.”

Vajon csak az én szememben tűnik jogosnak a kérdés: beszélhetünk-e voluntarizmusról egy olyan feladatvállalás esetében, amely *szükségszerűen* szakadt – szinte személyre szabottan – a Forrás-nemzedékre, ráadásul egészen természetes módon szervesült annak cselekvő akaratával?

Nem, hiszen a mindenkori voluntarizmus egyik jellemzője gyakran a terméketlenség, végső soron a kudarc; márpedig a Forrás valóban *tág horizontú* vállalkozásának konkrét eredményei lettek: például a néprajzi kutató-gyűjtő munkában *Vannak ringó bölcsők* címmel az Intermix Kiadó gondozásában idén második kiadást megért kárpátaljai balladagyűjtemény,

amely a maga nemében pótolhatatlan kincs, és amely az összeállító, Vári Fábrián László szerint is részben kollektív gyűjtőmunka eredménye; vagy az együttgondolkodás és együttes cselekvés által kimunkált, a kulturális-oktatási igények kielégítését sürgető politikai beadványok; na és a művek, a forrásos fiatalok versei, amelyekben a hivatalosan megkövetelt udvari költészet gyarlóságaihoz képest egészen más minőség rajzolt megkapó, ma is épülő ívet a valóságközpontúságtól az egyre magasabb esztétikai értékeig.

Legfeljebb arról beszélhetünk, hogy a nagy ívű vállalkozás sokkal több értéket tudott volna megmenteni, illetve teremteni abban a korban, ha – sajnos, törvénytörően – nem konfrontálódik a világalpári célokat dédelgető, a kis népek – kivált a kisebbségek – létérdekeit semmibe vevő birodalom nemtelen érdekeivel.

Az „összecsapás” kimenetele akkor – a múlt század hetvenes éveinek elején – előre látható volt: a Forrást janicsári segédlettel eltaposta, befojtotta a hatalom.

Külön elemzések tárgya lehetne, micsoda sérelmeket, fejlődésbeli megtorpanást, lelki válságot okozott a brutális retorzió, a stúdiótagok ellehetetlenítése. Sokuk számára évekre szóló szilencium, némelyikük számára a szülőföldről való távozás következett, ami akkor is fájdalmas, ha a menekülés útja az anyaországba visz. Mert a szülőföld és az anyaország kisebbségi szemmel nézve korántsem azonos.

Most, csaknem két évtizeddel a birodalom bukása után világosan látni a Forrás fiataljainak nagy igazságait, az általuk tanúsított szellemi ellenállás értelmét. Azt, hogy – mint egy másik Forrás-tag, Fodor Géza írja ugyanannak az antológiának az utószavában – „Az a néhány éves munka, amit a Forrás kifejtett, töredezett voltában is jelentősen hozzájárult szűkebb régióink irodalmi és szellemi életének befolyásolásához. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy Kárpátalján a nyolcvanas-kilencvenes években bekövetkezett szemléleti változások lehetővé tették a Forrás korábban meghirdetett és képviselt irányvonalának folyamattá rendeződését, amely azóta egyre megújulóbb és kiteljesedőbb vetületeket mutat.”

A történelmi igazságtétel azonban részleges. Egyrészt nem tehetette meg nem történtté a történeteket, másrészt a kisebbségi légtudatok ma is megoldásért kiáltanak. Vigasz lehet a tény, hogy bár a hatalom szöges bakancsa beletiport a forrásos fiatalok életébe, eszméibe, de a gerincüket képtelen volt megroppantani. Itt vannak köztünk, jó néhányuk alkotói munkássága ma is tovább épül a teljes kibontakozásig.

Közben új írónemzedékek jöttek, jönnek, ha nem is ahhoz hasonló rajban, mint ők annak idején. Ebben a helyzetben igen sok függ attól, mennyiben tekintik követhetőnek a forrásosok példáját mai írónk, költőink.

Elvárni tőlük, rákényszeríteni őket erre nem lehet és nem szabad, mert egyrészt S. Benedek Andrásnak igaza van, amikor – másutt – a régi szólást idézi: „Kétszer ugyanabba a folyóba lépni nem lehet”, másrészt az embert és művészt próbáló feladatok vállalása csakis belső késztetésből eredően lehet többé-kevésbé sikeres. De talán felesleges is lenne a példát „erőltetni”, hiszen fiatal és tehetséges alkotóink legjobbjai felismerték: bármennyire változnak a dolgok, sajátos kisebbségi helyzetünkben az alkotó értelmiségi feladata ugyanaz marad – befoghatatlan szájú szószólója lenni a közösségnek, amelyből jött. Tudják azt is, hogy ez a feladatvállalás nem korlátozza az alkotói szabadságjogot, de megóvhat a talmi értékek csábításától.

Visszatérve a címben jelzett kulcsszavakhoz, legalább az említés szintjén szólni kell egy olyan kinyilatkoztatásról, amely magában hordja valamiféle – jellegénél fogva másokat lebecsülő – felsőbbrendűség-tudat, s azzal együtt a mítoszteremtés veszélyét. S. Benedek András írja ugyanabban az előszóban: „Az antológia szereplőinek névsora természetesen nem teljes. Kimaradtak többen, akik az idő rostáján is kihullottak.” Az idézet első mondatában érzékelhető pontatlanság önmagában is furcsállható (az antológia szereplőinek névsora ugyanis az egykori Forrás-tagok *teljes névsorához viszonyítva* tekinthető csak hiányosnak), de ennél furcsább – mert sommásnak tűnik – a második mondat állítása, amelynek áldozatául esik – például – a szintén egykori Forrás-tag Kecskés Béla, aki a szocializmus kezdeti igenlésétől annak elutasításáig Kovács Vilmoshoz hasonlóan igen nehéz utat tett meg, és költészete – különösen a *Pattog a rozsdá* időszakában – esetenként jelentősebb értékeket adott irodalmunknak, mint az antológiába beválogatott szerzők, illetve költemények némelyike. Nem volt tehát természetes az ő mellőzése az antológiából, ráadásul az indoklás nélkülözi az S. Benedek András által is kívánatosnak tartott, minden értékre odafigyelő tárgyyszerűséget.

Ez a muszájságosan kifogásoló észrevétel nem kisebbítheti a negyven évvel ezelőtt megalakult, rövid idejű létezésre ítélt Forrás Stúdió jelentőségét. Tagjainak *elkötelezettsége, felelősségvállalása, szellemi bátorsága és eredményei* előtt minden időben fejet kell hajtjunk.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

2007. november 15.